

Тим часом опозиція консолідувала свої сили. Депутати парламенту від правих партій об'єдналися в «Джаната парті» (Народна партія), яка у 1977 р., прийшла до влади, але не могла втримати її надовго.

3. Розвиток Індії наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

На позачергових виборах до Народної палати в січні 1980 р., викликаних урядовою кризою, Індійський національний конгрес Індіри — ІНК(І) — досяг значного успіху, отримавши 2/3 мандатів. **Індіра Ганді** після 33-місячної перерви знову стала на чолі уряду, який продовжив курс реформ лівоцентристського спрямування.

Однак, окрім економічних проблем, які поступово вирішувались, в Індії існують проблеми етнічні та релігійні. Представники сепаратистських течій використовують їх у своїх цілях, зокрема вони прагнули перетворити окремі регіони країни на самостійні держави. Ця проблема залишається чи не найголовнішою для індійського уряду. Сикхи прагнули створити незалежну державу Халістан на території Пенджабу (північно-західна частина Індії). Вони закликали до поділу Індії, тероризували населення, убивали небажаних їм політичних і громадських діячів, провокували сутички між різними релігійними громадами. Організовували диверсії на залізницях, індійських авіалайнерах. Спроби перемовин з їхнім керівництвом не принесли результатів, хоча індійський уряд готовий був піти на поступки. Більше того, навесні 1984 р. вони захопили Золотий храм у м. Амрітсарі (так звану сикхську Мекку), перетворивши її на штаб-квартиру.

Сикхи були впевнені, що ніхто не зазіхне на їхню святиню, що певною мірою було правильним. Однак воєнна операція урядових військ «Блакитна зірка», завданням якої було очищення Золотого храму від сикхських терористів у червні 1984 р., не вирішила пенджабську кризу, а ще й стала відправним пунктом для її подальшого трагічного розвитку — убивства сикхськими екстремістами **31 жовтня 1984 р.** прем'єр-міністра І. Ганді. Його здійснили охоронці прем'єр-міністра, сикхи за віросповіданням. Постріли в Делі призвели до зростання сепаратистських тенденцій та збройних конфліктів на етнорелігійному ґрунті, не тільки в Пенджабі, а й в інших штатах.

На загальних виборах до центрального парламенту в грудні 1984 р. індійський народ рішуче висловився за підтримку національної єдності та суверенітету республіки. У переконливій перемозі ІНК(І), який здобув рекордну більшість депутатських мандатів (401 із 508), важливу роль відіграла загальнонаціональна хвиля симпатій до загиблої І. Ганді та віра в те, що її син Р. Ганді буде гідним наступником своєї матері на посаді прем'єр-міністра.

Уряд **Раджива Ганді** (1984–1989) ужив рішучих заходів для забезпечення законності й порядку. Він проголосив основними завданнями внутрішньої політики подальше зміцнення єдності країни, боротьбу проти сепаратистських елементів і «старих ворогів» індійського суспільства — бідності, безробіття, неписьменності, хвороб. Проте виконання цих завдань зіткнулося з численними труднощами.

Золотий храм в Амрітсарі

Хронічним явищем стало безробіття (у 1985 р. — 25 млн осіб), зростали корупція та зловживання владою в апараті правлячої партії, що, звісно, викликало обурення різних верств індійського суспільства.

Напередодні виборів 1989 р. сім опозиційних партій створили блок під назвою «Національний фронт», який переміг на виборах у листопаді 1989 р. У новому коаліційному уряді провідні позиції посіла релігійно-громадська організація «Бхаратія джаната парті» (БДП). Новий уряд роздирали суперечності, він виявився неідеальним. У травні 1991 р. було призначено дострокові вибори до парламенту. Під час виборчої кампанії 21 травня 1991 р. терористи вбили Р. Ганді, але це не

Раджив Ганді

змогло завадити перемозі партії ІНК(І), яка сформувала уряд на чолі з **Нарасімха Рао**. Він розпочав здійснювати кардинальні перетворення в економіці, поступившись багатьма лівоцентристськими традиціями ІНК(І). Була проведена лібералізація економічної системи, розірвані пута різних регламентацій, країна стала відкритою для іноземного капіталу, збільшилися капіталовкладення в промисловість і сільське господарство. Економічне зростання в 1991–1995 рр. перевищило 5 % на рік. Уряд намагався узгодити свою економічну політику із законами ринку.

Проте уряд ІНК(І) не зміг вирішити всі проблеми. На виборах у **травні 1996 р.** перемогу здобула опозиційна БДП. Її лідер **Атал Біхарі Ваджнаї** став новим прем'єр-міністром Індії. Самостійно керувати державою ця партія не змогла, через що почали створюватися коаліційні уряди. На певний час А. Ваджнаї втратив владу, однак у лютому 1998 р. знов очолив коаліцію, а в жовтні 1999 р. його партія перемогла на позачергових парламентських виборах. 1998 р. ознаменувався ще однією важливою подією — у травні в Індії було здійснено випробування ядерної зброї. Згодом те саме здійснив і Пакистан. Світ був шокований звісткою про те, що ці держави стали членами «ядерного клубу».

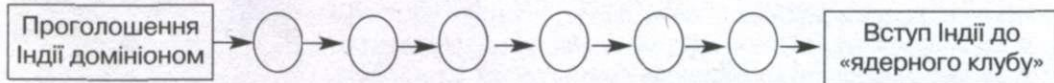
Отже, Індія вступила в ХХІ ст. ядерною державою, що продемонструвало можливості її економіки. Однак найбільша у світі демократія, як часто називають Індію журналісти, має багато проблем як в економічній, так і в політичній сферах. Основні з них — низький рівень доходів населення, яке вже перевищило мільярд, і сепаратизм етнічних меншин, що підриває цілісність країни.

1. Охарактеризуйте становище в Індії на момент закінчення Другої світової війни.
2. У чому полягають причини поділу Індії на дві держави?
3. Розкрийте основні положення конституції Індії.
4. Проаналізуйте курс уряду Дж. Неру в економічній сфері.
5. Якими були основні напрями внутрішньої політики уряду І. Ганді?
6. Що стало причиною її загибелі?
7. Як склалася доля Р. Ганді?
8. Яка подія в Індії привернула до неї увагу всього світу в 1998 р.?

1. Покажіть на малі спірні території між Індією і Пакистаном. Чому кордони між новоутвореними державами призводили до збройних конфліктів?
2. Накресліть схему державного устрою Індії за конституцією 1950 р.
3. Зробіть хронологічний ланцюжок подій, поставивши в кружечки відповідні букви.

- А** убивство Індіри Ганді
- Б** прийняття конституції Індії
- В** створення руху неприєднання
- Г** смерть Джавахарлала Неру
- Д** відставка уряду Раджива Ганді
- Е** операція «Блакитна зірка»

3. Заповніть схему: «Зовнішня політика Індії в 60–90-х роках ХХ ст.».

1. Поясніть, у чому виявляється сепаратизм в Індії.
2. Які, на ваш погляд, причини соціально-економічної відсталості Індії?
3. Яких успіхів досяг індійський народ у розвитку країни у 80–90-х роках ХХ ст.?

З книжки Л. Шебаршина «Рука Москви. Записки начальника радянської розвідки»

Індія приголомшує новоприбульця... Мені здавалося, що не вистачить життя для того, щоб розібратись у надзвичайно строкатій картині внутрішньої політики цієї країни. Існують десятки великих партій та організацій, які, у свою чергу, діляться на десятки фракцій і груп. Усі вони взає-

модіють між собою, блокуються, змагаються, ворогують. Особисті та групові непорозуміння характеризують індійське керівництво, і лише залізна воля І. Ганді об'єднує політичних суперників...

Індіра Ганді була видатним державним діячем і жорстким політиком. Вона тримала в покорі все керівництво правлячої партії та безжально викидала за борт тих, хто вичерпав свою корисність або чия лояльність викликала в неї сумніви. Проте Індіра не була диктатором у демократичній країні. Вона чутливо реагувала на прояви громадської думки, рахувалася з опозицією, з мінливими настроями в парламенті та власній партії.

На закритих нарадах І. Ганді нагадувала, що в держави не існує постійних друзів і ворогів, постійними є лише національні інтереси. Саме це й було основою її патріотичної зовнішньої політики.

- *Яке враження справила Індія на радянського розвідника?*
- *Як Л. Шебаршин характеризує І. Ганді — політика та державного діяча?*

**ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ
ДАТУ**

- **15 серпня 1947 р.** — колишня колонія Індія розділилася на два британські домініони — Індійський Союз і Пакистан
- **26 січня 1950 р.** — набуття чинності конституції Індії
- **Квітень 1955 р.** — відбулася Бандунзька конференція

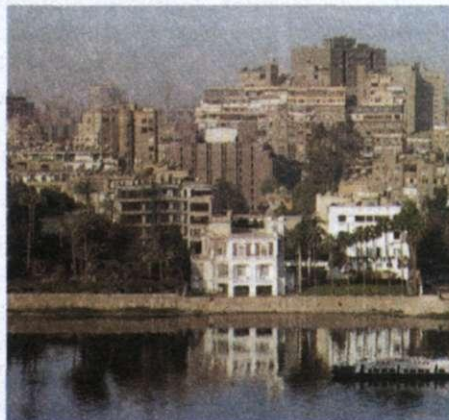
§ 25 / Країни Африки та Близького Сходу

- *Подумайте, що ви знаєте про арабо-єврейське протистояння в Палестині після Першої світової війни.*

1. Здобуття незалежності народами континенту.

До Другої світової війни в Африці існували лише чотири незалежні держави: Єгипет, Ефіопія, Ліберія та Південно-Африканський Союз. Найбільші колонії в регіоні належали Великій Британії, Франції, Бельгії та Португалії.

Країни центральної та південної частини Африканського континенту особливо гостро відчували наслідки панування колонізаторів. Тропічна Африка була найвідсталішим в економічному аспекті регіоном світу. Промислової продукції на одну особу вироблялось у 10–20 разів менше, аніж в економічно розвинених країнах. Більша частина населення була зосереджена в традиційному секторі виробництва — сільському господарстві, де панували родоплеменні та напівфеодальні відносини. Корінне населення переважно було неписьменним. Голод і хвороби прирікали народи на вимирання. Середня тривалість життя становила не більше 30 років.

м. Каїр — столиця та культурний центр Єгипту

Туніс здобув незалежність одним із перших у Північній Африці

Пік боротьби за незалежність в Африці припав на 1957–1962 рр., коли майже весь континент звільнився від колоніалізму. У 1957 р. здобули незалежність Лівія, Марокко, Туніс, Судан, Золотий Берег (з березня 1957 р. — Гана). Перші три країни належать до Північної, більш розвиненої частини континенту, де переважає арабське населення. Судан дуже тісно пов'язаний з Єгиптом.

У 1960-і роки здобули незалежність колишні британські колонії: Нігерія — 1960 р., Танганьїка — 1961 р., Уганда — 1962 р., Кенія — 1963 р., Занзібар — 1964 р. Того ж 1964 р. відбулось об'єднання Танганьїки та Занзібару в нову державу — Об'єднану Республіку Танзанію.

У жовтні 1958 р. звільнилася перша з французьких колоній — Гвінея. У 1960 р. отримали суверенітет колишні французькі володіння — Малі, Нігер, Чад, Камерун, Габон, Дагомея, Верхня Вольт (нині Буркіна-Фасо), Берег Слонової Кістки (нині Кот-д'Івуар), Конго (зі столицею Браззавіль), Мавританія, Сенегал, Малагасійська Республіка (нині Республіка Мадагаскар).

У 1960 р. бельгійці раптово покинули свою найбільшу колонію *Конго* (нині Заїр). Місцеве населення не було готове до такого перебігу подій, і в країні розпочалася громадянська війна між різними етнічними групами. Цей період, відомий як «конголезька криза», тривав до 1965 р. Для відновлення порядку ООН довелося надіслати до цієї країни експедиційний корпус.

У 1960 р. незалежною державою стала *Сомалі*, територія якої раніше належала Великій Британії та Італії. Тут була утворена демократична парламентська республіка на багатопартійній основі, одна з перших в Африці. Однак багатопартійна система створювалась у країні із сильним кланово-етнічним протистоянням. Державний переворот 1969 р. привів до влади Сіада Барре з його мріями про Велике Сомалі та орієнтацією на соціалістичну модель розвитку. У 1977–1978 рр. у війні з Ефіопією за Огаден Сомалі зазнала поразки, причому це вплинуло на зміну політичної орієнтації: сомалійська влада відмовилася від ставки на СРСР, оскільки радянське керівництво підтримувало ефіопський режим Менгісту Хайле Маріама, і почала шукати підтримки на Заході. Однак західні держави не квапилися допомогти диктаторському правлінню С. Барре. Воєнні витрати призвели до найгострішої внутрішньої кризи, розпочалися виступи проти режиму Барре. Незважаючи на спроби диктатора провести лібералізацію економічної та політичної системи і навіть уведення нової конституції 1989 р., тоталітарний режим був приречений і був повалений у 1991 р. повстанцями. У 1992 р. в країні розпочалася кровопролитна громадянська війна, яку не спромоглися зупинити навіть війська ООН та армійські підрозділи США. У Сомалі почався небачений за масштабами голод.

До демократичної революції в *Португалії* 1974 р., коли був скинутий фашистський режим А. Салазара, на півдні Африки було п'ять португальських колоній — Ангола, Мозамбік, Гвінея-Бісау, Острови Зеленого Мису (нині Кабо-Верде), Сан-Томе і Прінсіпі.

Квітнева революція в Португалії створила сприятливі умови для здобуття незалежності колишніми португальськими колоніями. Однак подальші події в Анголі та Мозамбіку склалися трагічно — їхня територія стала ареною кровопролитних громадянських воєн, у цій боротьбі перетиналися інтереси багатьох країн.

В *Анголі* ще під час визвольної боротьби діяли три угруповання різного спрямування. Народний рух за незалежність Анголи (МПЛА) дотримувався марксистського курсу та був підтриманий СРСР і Кубою. Фронт національного визволення Анголи (ФНЛА) виступав за збереження місцевих традицій і спирався на підтримку сусідніх африканських країн, насамперед Заїру. Національний союз за повну незалежність Анголи (УНІТА) був прихильником прозахідного розвитку та мав підтримку США та ПАР.

Після підписання мирної угоди між трьома угрупованнями та португальським урядом у січні 1975 р. було створено умови для мирного демократичного розвитку країни. Однак політичні та ідеологічні чвари взяли гору. Розгорнулися бої за столицю держави м. Луанду, до якої першими вступили війська МПЛА. **11 листопада 1975 р.** була проголошена *Народна Республіка Ангола (НРА)*. Першим президентом республіки став керівник МПЛА *Агостінйю Нето*. Основна частина опозиційних угруповань відступила на південь країни та незабаром розпочала наступ на столицю. За безпосередньої участі СРСР на допомогу режимові А. Нето прийшли регулярні кубинські війська, які блокували повстанців УНІТА та ФНЛА на підступах до Луанди. Почалася тривала громадянська війна між урядом і опозиціонерами, очолюваними Ж. Савімбі. Ангола, як і сусідній Мозамбік, у 1970–1980-і роки була своєрідним полігоном, територією протиборства великих держав, двох світових сил. Марксистів Анголи і Мозамбіку підтримували 50 тис. кубинських вояків і 20 тис. радянських військових спеціалістів, а формування УНІТА — південноафриканські війська.

«Перевбудова» в СРСР вплинула на перебіг подій у регіоні та насамперед позначилася різким скороченням допомоги прорадянським режимам МПЛА в Анголі та Фронту визволення Мозамбіку (ФРЕЛІМО). У 1986 р. радянські війська залишили території цих держав.

Перемовини, що розпочалися між МПЛА та УНІТА за посередництва Заїру, завершилися підписанням угоди про перемир'я в Анголі (червень 1989 р.). У 1989–1991 рр. були підписані інші угоди між сторонами, унаслідок яких кубинські війська залишили цю країну. Постало питання про загальні вибори за участю всіх її політичних сил. Вибори до парламенту восени 1992 р. мали завершити воєнний етап історії незалежної Анголи. Однак перемога МПЛА не задовольнила опозиціонерів, через що війна в Анголі тривала. Мирна угода між воюючими сторонами була підписана лише в березні 2002 р. після смерті Ж. Савімбі.

Мозамбік — іще одна португальська колонія, яка має долю, подібну до Анголи. Після здобуття незалежності в 1975 р. владу в країні захопила прорадянська партія ФРЕЛІМО. Мозамбік, де проживає майже 15 млн населення, упродовж 15 років прямував шляхом, звичним для соціалістичної моделі розвитку, — зі здійсненням тотальної націоналізації та насильницької кооперації на селі. Постійне погіршення економічного становища викликало потужний опір прокомуністичному режимові. У країні розпочалася кровопролитна громадянська війна. Наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років керівництво *Мозамбіку* відмовилося від багатьох своїх початкових позицій. Керівник правлячої партії та президент країни *Жоакім Чиссано*, який змінив у 1986 р. Самору Машела,

провів низку реформ, пов'язаних із приватизацією економіки та відмовою від насильницької кооперації. У серпні 1989 р. розпочалися перемовини між ФРЕЛІМО та РЕНАМО (Національний опір Мозамбіку). Прибічники ФРЕЛІМО також погодилися на проведення виборів на багатопартійній основі. Незважаючи на поліпшення економічного становища, у країні час від часу спалахували бойові дії.

Наприкінці 1970-х років хвилі національно-визвольного руху на Африканському континенті докотилися до останніх оплотів колоніалізму на півдні — Південної Родезії (нині Зімбабве) та Південно-Західної Африки (за рішенням ООН з 1968 р. — Намібії).

У *Південній Родезії* — колишній британській колонії — мешкали майже 200 тис. осіб європейського походження та понад 8,8 млн африканців, позбавлених будь-яких прав. Расисти на чолі з Яном Смітом у 1965 р. проголосили незалежність і взяли владу до своїх рук. Однак африканці, які становили більшість, розгорнули боротьбу за справжнє визволення під керівництвом Патріотичного фронту. Британський уряд намагався контролювати ситуацію в країні, однак його зусилля були марними. Лондон був змушений скликати конференцію протидіючих сторін. На основі досягнутого компромісу в лютому 1980 р. відбулися вибори до парламенту Зімбабве, на яких здобув перемогу Патріотичний фронт. Новий уряд очолив один із його лідерів **Роберт Мугабе**. У квітні 1980 р. була проголошена незалежність Республіки Зімбабве. У подальшому країна досягла певних економічних успіхів, хоча з роками режим Р. Мугабе все більше нагадував диктатуру.

Драматично складалася доля *Намібії*. ПАР практично перетворила територію Намібії на свою колонію, анексувавши її в 1949 р. Наприкінці 1950-х років у країні розпочався національно-визвольний рух, очолюваний Народною організацією Південно-Західної Африки (СВАПО).

З 1966 р. СВАПО водночас із політичними формами боротьби чинила збройний опір. У 1973 р. ООН визнала цю організацію «єдиним справжнім представником народу Намібії». У 1978 р. Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію щодо Намібії, яка передбачала припинення вогню між ПАР та СВАПО, виведення військ ПАР з країни, проведення виборів до Установчих зборів під контролем ООН, ухвалення конституції, проголошення незалежності Намібії. Однак ПАР за підтримки США затримала виконання цієї резолюції більш як на 10 років. Тільки в **березні 1990 р.** була проголошена Республіка Намібія, першим президентом якої став **Сем Нуйома**, лідер СВАПО. Нове керівництво взяло курс на розвиток багатопартійної парламентської республіки та ринкових відносин в економіці.

2. Крах апартеїду¹ на півдні Африки.

З 1948 р. расистський режим Південно-Африканського Союзу (ПАС) офіційно запровадив політику апартеїду. Понад 300 законів, ухвалених різними урядами ПАС (з 1961 р. — ПАР), створили її систему. Велике обурення викликало ухвалення закону «Про розвиток», який обґрунтовував створення 10 бантустанів — маріонеткових «національних держав», де повинні були жити окремі етнічні групи за межами території, зайнятої білою меншиною.

Світове співтовариство рішуче засудило расистський режим ПАР, а ООН ввела проти нього економічні, політичні та інші санкції. Боротьбу проти апартеїду вела більшість африканського населення ПАР, однак вона послаблювалася міжплемінними суперечностями. У країні існували два ворогуючі політичні угруповання — Африканський національний конгрес (АНК) і зулуський рух «Інката». У 1961 р. АНК і комуністична партія, яка діяла в підпіллі, створили збройне формування «Спис нації», однак його діяльність паралізували масові арешти, а лідера АНК Н. Манделу засудили до довічного ув'язнення.

Йоганнесбург — одне з найбільших міст Південної Африки

Внутрішньополітичний розвиток країни багато в чому визначала правляча з 1948 р. націоналістична партія. Вона була ініціатором ухвалення всіх расистських законів і впродовж десятиріч обстоювала режим апартеїду.

Після приходу до влади **Фредеріка де Клерка**, лідера націоналістичної партії, який став у **1989 р.** президентом країни, розпочався поступовий демонтаж системи апартеїду. Були скасовані одіозні обмеження для африканського населення, анульовано закон про заборону змішаних шлюбів. Президент і його прихильники виступали за активне залучення небілого населення до економічного й політичного життя. Було легалізовано всі опозиційні політичні партії, амністовано багатьох політичних в'язнів. У 1991 р. вийшов на волю Н. Мандела.

У **квітні 1994 р.** у ПАР уперше відбулися вибори до парламенту без расової дискримінації. За підсумками виборів АНК, за який проголосувало 62,55 % виборців, здобув більшість місць у нижній і верхній палатах парламенту (національна асамблея і сенат) і посади президента ПАР та першого виконавчого віце-президента (Т. Мбекі), представники якого очолили 18 із 27 міністерств. Президентом ПАР став **Нельсон Мандела**.

Нельсон Мандела та його уряд неухильно здійснювали політику національного примирення, у тому числі через збереження статусу-кво в економічній системі та становища білого населення з одночасним ужиттям масштабних заходів для поліпшення соціально-економічного становища африканського населення країни. У **червні 1999 р.** на чергових президентських виборах переміг **Табо Мбекі**, який продовжив курс Н. Мандели.

3. Утворення держави Ізраїль.

Ідею утворення єврейської держави висловив наприкінці XIX ст. єврейський письменник і публіцист, автор брошури «Єврейська держава» Теодор Герцль. У 1897 р. сіоністський конгрес у м. Базелі (Швейцарія) ухвалив рішення про утворення держави євреїв на території Палестини. Однак шлях до втілення цього рішення розтягнувся на півстоліття.

Лише після закінчення Другої світової війни питання про утворення єврейської держави було поставлене перед світовим товариством. У 1946 р. воно було винесене на обговорення ООН. США та СРСР підтримали ідею утворення держави Ізраїль. Радянський Союз розраховував створити свій форпост на Сході, 169

Ізраїль і Палестина

щоб у такий спосіб сприяти розпадові Британської імперії. **29 листопада 1947 р.** ООН оголосила резолюцію про утворення на території Палестини двох держав: *єврейської* (56 % території) та *арабської* (43 %). Місто Єрусалим оголошувалося міжнародною зоною. Велика Британія зобов'язувалася вивести свої війська з Палестини.

Проти створення єврейської держави категорично виступили араби, що посилювало міжнаціональну боротьбу. З квітня 1948 р. єврейські збройні загони виводили мешканців арабського селища Дейр-Ясін (254 особи), араби також не поступалися в жорстокості. У таких складних умовах Велика Британія вирішила достроково вивести свої війська — до **14 травня 1948 р.** Того ж дня була проголошена *державою Ізраїль*. Першим її прем'єр-міністром став **Давид Бен Гуріон**. Палестинці ж не зуміли створити своєї держави через відсутність політичних структур.

4. Близькосхідна проблема та шляхи її врегулювання.

Сусідні арабські країни не визнали державу Ізраїль і відразу оголосили їй війну. 15 травня 1948 р. їхні об'єднані сили (10 тис. єгиптян, 4,5 тис. сирійців, 4 тис. йорданців, 3 тис. іракців і 2 тис. ліванців) розпочали воєнні дії. Однак сили оборони Ізраїлю зупинили агресорів і завдали удару у відповідь.

У першій арабсько-ізраїльській війні СРСР підтримував ізраїльтян (араби вважалися агентами англійського імперіалізму). У квітні–червні 1949 р. між сторонами був підписаний договір про перемир'я. Палестинська держава знову не була створена. Територію, відведену для неї за рішенням ООН, захопили Ізраїль (6,7 тис. км²), Єгипет (сектор Газа), Йорданія (Західний берег р. Йордан). Ця війна започаткувала близькосхідну проблему, яка непокоїть людство впродовж усіх повоєнних років.

Ізраїль та арабські країни воювали п'ять разів. Уперше — у 1948–1949 рр., удруге — у 1956 р., коли Ізраїль узяв участь в англо-французькій інтервенції проти Єгипту, спричиненій націоналізацією Суецького каналу. Світова громадськість виступила проти цієї воєнної акції, і агресори змушені були вивести свої війська.

Третя («шестиденна війна») була розв'язана Ізраїлем проти Єгипту, Сирії та Йорданії в 1967 р. Багато дослідників вважають, що то була превентивна¹ війна (Ізраїль завдав випереджувальний удар, оскільки уряди Єгипту та Йорданії готували «скинути Ізраїль у море»). У тій війні Ізраїль захопив Синайський півострів, Західний берег р. Йордан, сектор Газа, східну частину Єрусалима та Голанські висоти, що належать Сирії. Територія, захоплена Ізраїлем унаслідок «бліцкригу на Синаї», утричі перевищувала його власну. Незважаючи на перемогу у війні, ситуація для Ізраїлю погіршилася. Сусідні арабські держави заявили, що не визнають його право на існування.

Учетверте арабсько-ізраїльська війна розгорілася в 1973 р., коли Єгипет і Сирія намагалися відвоювати свої території, але безрезультатно. П'ята воєнна сутичка сталася в 1982 р. між Ізраїлем і Ліваном, куди перебазувалися військові формування палестинців. Вона започаткувала багаторічну громадянську війну в цій арабській країні.

Варто зазначити, що серцевиною всіх цих кривавих конфліктів є палестинська проблема. У **1964 р.** була створена *Організація визволення Палестини (ОВП)*,

¹ *Превентивний* — запобіжний; такий, що випереджає дії противника.

Підписання ізраїльсько-палестинської домовленості. 2000 р.

головою якої з 1969 р. став **Ясир Арафат**. Палестинці ставлять питання про створення своєї держави з 1988 р. Ідеться про Західний берег р. Йордан та інші палестинські землі, окуповані Ізраїлем у 1967 р.

Зусилля провідних країн світу, а надто США, сприяли початкові врегулювання близькосхідної кризи і підписанню ізраїльсько-палестинської домовленості про надання обмеженої автономії секторові Газа та району Єрихона в складі Ізраїлю (1994).

Процес близькосхідного врегулювання набув подальшого розвитку в **жовтні 1994 р.**, після того як мирний договір між Ізраїлем та Йорданією підписали прем'єр-міністр Ізраїлю **Іцхак Рабин** і король Йорданії

Хусейн. Згідно з договором, автономія палестинців поширювалася на райони Західного берега р. Йордан. У вересні 1995 р. був підписаний ізраїльсько-палестинський договір про автономію Західного берега р. Йордан. Після цього в жовтні 1995 р. терорист убив ізраїльського прем'єр-міністра І. Рабина, який, як і Я. Арафат, був лауреатом Нобелівської премії миру. У травні 1996 р. прем'єр-міністром Ізраїлю став лідер партії «Лікуд» Б. Нетаньягу, який зайняв жорсткішу позицію щодо палестинців. Він заявив про початок будівництва єврейських кварталів у Східному Єрусалимі, через що мирний процес на Близькому Сході сповільнився. Сирія відмовилася від перемовин з Ізраїлем, хоча він пропонував повернути Голанські висоти. Не було також вирішене питання про повернення до Палестини 3,5 млн біженців.

Наступний прем'єр-міністр Ізраїлю **Єгуд Барак**, обраний на цю посаду в **1999 р.**, запропонував значні поступки палестинцям, аби підписати з ними широкомасштабний мирний договір. Улітку 2000 р. арабсько-ізраїльські перемовини відбувалися за активного сприяння американського президента Б. Клінтона. Однак домовленості досягнуто не було. Каменем спотикання стало питання про Єрусалим, який вважають своєю столицею як ізраїльтяни, так і палестинці. Міжнародні експерти кваліфікували непоступливість Я. Арафата на цих перемовинах як стратегічну помилку.

У жовтні 2000 р. арабсько-палестинські відносини різко погіршилися, у багатьох містах спалахнули збройні сутички. Єгуд Барак, звинувачений у невмінні захистити національні інтереси, пішов у відставку. На дострокових виборах переміг лідер правих сил **Аріель Шарон**, який не хотів іти на поступки палестинцям. Узимку 2001–2002 рр. розпочалися збройні сутички, які призвели до загибелі мирних жителів. У наступні роки збройне протистояння арабів і євреїв тривало, незважаючи на зусилля міжнародної спільноти встановити в цьому регіоні мир і спокій. Близькосхідний конфлікт і нині ще не вирішений.

ПЕРЕВІРТЕ
СЕБЕ

1. Які європейські країни мали колонії в Африці?
2. Назвіть загальні проблеми економічного розвитку країн Тропічної Африки.
3. У чому полягає подібність історичних доль Зімбабве та Намібії?

4. Яку роль у житті Південно-Африканської Республіки відіграв Н. Мандела?
5. За яких умов була проголошена держава Ізраїль?
6. Назвіть арабсько-ізраїльські війни та їх наслідки.
7. Які домовленості були досягнуті між ізраїльтянами та палестинцями в 1990-і роки?

1. Знайдіть на мапі території, окуповані Ізраїлем у 1967 р. Визначте, кому вони належали раніше.
2. Заповніть таблицю:

Національно-визвольна боротьба країн Африки

Дата здобуття незалежності	Країна	Унаслідок яких дій

3. Заповніть таблицю:

Арабсько-ізраїльські війни

Причини	Дати розв'язання та закінчення	Учасники	Наслідки

4. Складіть хронологічну таблицю процесу врегулювання конфлікту на Близькому Сході в 1980–1990-х роках.

1. Чому, на вашу думку, серед найбільш багатих країн світу багато африканських країн?
2. Діяльність Ф. де Клерка іноді порівнюють з діяльністю М. Горбачова. Чи згодні ви з цим?
3. Назвіть витоки арабсько-ізраїльської кризи.

Практична робота

Прочитайте уривки з праць різних авторів, виданих у СРСР та у Великій Британії.

З праці В. Міхіна «Світовий соціалізм і національно-визвольний рух»

Економічна й технічна співпраця соціалістичних держав з африканськими країнами, що розвиваються, — важлива ланка їх зовнішньоекономічних зв'язків. Особливістю співробітництва соціалістичних країн із державами, що розвиваються, є його виробнича спрямованість. Деякі цифри економічної та технічної допомоги країнам, що розвиваються, з боку РЕВ: промисловість і енергетика — 79,4 %; сільське господарство — 5 %; транспорт і зв'язок — 5,4 %; геологорозвідувальні роботи — 4,9 %; освіта, культура, охорона здоров'я, комунальне господарство — 5,3 %.

На 1 січня 1984 р. в країнах Африки за допомогою країн РЕВ побудовано та введено в дію 1507 об'єктів. Наприклад, було побудовано 425

об'єктів енергетики та енергетичної інфраструктури, 19 об'єктів нафтодобувної та газової промисловості. Так, у Ефіопії споруджено великий нафтопереробний завод, який практично звільнив країну від необхідності імпортування нафтопродуктів. В Анголі працюють нафтобази в Маланже та Порту-Амбоїн.

З праці доктора філософських наук М. Мнацаканяна «Солідарність із силами національного й соціального визволення — незмінний курс СРСР»

Соціалістичне спрямування виникає як наслідок революційного завоювання влади революційно-демократичними силами, як вибір шляху розвитку конкретним народом. У першій половині 1980-х років налічувалося майже 20 країн соціалістичного спрямування. Соціалістичні країни, СРСР надають країнам соціалістичного спрямування відповідну політичну, моральну, матеріальну підтримку.

Так, для формування розвиненої національної економіки Ефіопії соціалістичні країни надали допомогу для будівництва 30 об'єктів, які вже введені в дію, і 40, які ще будуються.

З книжки К. Ендрю та О. Гордієвського «КДБ. Історія зовнішньополітичних операцій від Леніна до Горбачова»

За п'ять років (січень 1976 — грудень 1980 рр.) обсяг радянських військових поставок в африканські країни південніше від Сахари становив майже 4 млрд доларів, що в десять разів перевищувало військові поставки Сполучених Штатів. Наприкінці 1970-х років Москва зосередила всі свої надії та сподівання на Африканському континенті на Ефіопії, де в 1974 р. під керівництвом Менгісту Хайле Маріама до влади прийшла військова хунта марксистського зразка. У період жорстоких боїв між Ефіопією та Сомалі взимку 1977–1978 рр. радянські військові поставки до Ефіопії збільшилися настільки, що за деякими даними радянські транспортні літаки приземлялися на її території через кожні 20 хв понад 3 місяці. В операції, яка координувалася через радянський супутник-шпигун, брали участь 225 літаків. Одночасно з Анголи до Ефіопії було переміщено 17 тис. кубинців, там уже перебували 1 тис. радянських радників і 400 східних німців...

Незважаючи на все це, Менгісту розчарував Кремль не менше, ніж керівники Анголи та Мозамбіку. Через десять років після його приходу до влади ефіопська економіка була на межі повного краху, мільйони жителів країни страждали від голоду, а закінчення війни проти Сомалі й еритрейських сепаратистів не було видно.

- *З якою метою Радянський Союз надавав допомогу країнам Африки? Відповідь обґрунтуйте прикладами.*
- *Які форми співробітництва були найважливішими?*
- *Висловлюванням яких авторів ви довіряєте більше? Чому?*

**ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ
ДАТУ**

- **29 листопада 1947 р.** — резолюція ООН про утворення єврейської та арабської держав
- **14 травня 1948 р.** — проголошення держави Ізраїль
- **1994 р.** — перші вільні й демократичні вибори в Південно-Африканській Республіці

§ 26 / Країни Латинської Америки

1. Особливості соціально-економічного та політичного розвитку країн регіону в повоєнний час.

У роки Другої світової війни більшість держав Латинської Америки приєдналася до антигітлерівської коаліції. Унаслідок зростання попиту на сільсько-господарські товари та промислову сировину на світовому ринку економіка латиноамериканських країн у воєнний період помітно поживилася. Розвивалися нафтопереробна, текстильна, цукрова, харчова галузі промисловості, виробництво шкіри; споруджувалися електростанції; розширювалося виробництво цементу.

Після закінчення війни економічна ситуація ускладнилася. Маючи гостру потребу в промисловому устаткуванні та машинах, країни Латинської Америки витрачали величезні суми на їх імпорт. За цих умов виникла ідея імпортозамінної індустріалізації, тобто створення власного машинобудування та інших галузей промисловості для задоволення потреб економічного розвитку. Для впровадження цієї ідеї в життя здійснювалося одержавлення значної частини економіки через викуп або пряму націоналізацію приватних підприємств, а також будівництво підприємств державного сектора.

Особливо інтенсивно цей процес відбувався в Чилі, Аргентині, Мексиці, Бразилії. Приклад тому — президентство **Хуана Домінго Перона** в Аргентині (1946–1955). Він провів часткову націоналізацію, сплатив борги країни, домігся самозабезпечення Аргентини основними промисловими товарами. У роки правління Х. Перона в країні був збудований перший у Латинській Америці реактивний літак, але під тиском США його виробництво припинили.

У Бразилії в 1950 р. повернувся до влади **Жетуліо Варгас**, який відновив свою політику 1930-х років, але вже без спроб копіювання фашистських держав. Наступний президент — **Жуселіно Кубічек** — продовжив імпортозамінну індустріалізацію. На початку 1960-х років Бразилія вже наполовину забезпечувала себе промисловими товарами.

У Мексиці індустріалізація відбувалася в основному за рахунок розвитку державного сектора, тривала аграрна реформа.

США в період 1940–1960-х років прагнули запобігти проникненню СРСР до Латинської Америки. Для здійснення цього Сполучені Штати зробили ставку на посилення військового потенціалу та на військово-політичне співробітництво з країнами Латинської Америки. Саме тоді була укладена угода про колективну безпеку (1948), створено Організацію американських держав (ОАД) (1948). Американці переозброїли місцеві армії та сформували нову військову еліту, яка пройшла підготовку в США.

У 1950–1960-і роки розпочався новий етап соціально-економічного розвитку країн Латинської Америки. Ресурси для проведення імпортозамінної індустріалізації були вичерпані. Державний бюджет ледве підтримував державний сектор економіки. Дефіцит державного бюджету був спричинений також здійсненням амбіційних проектів. Наприклад, в 1957 р. у Бразилії розпочалося будівництво нової столиці в центрі країни — подалі від перенаселеного Ріо-де-Жанейро. Це було ультрасучасне

Хуан Домінго Перон

Кафедральний собор в м. Бразилія — столиці Бразилії

місто Бразилія, збудоване на невпорядкованій території. Нова столиця мала стати символом майбутнього розквіту країни.

Мексика домоглася права проведення у своїй столиці Олімпійських ігор 1968 р., що передбачало значну реконструкцію багатомільйонного м. Мехіко. Ці вартісні проекти призвели до інфляції та зростання соціальної напруженості в суспільстві. Вихід із становища вбачався в установленні диктаторських режимів правого або лівого спрямування.

У 1960-і роки сталися військові перевоти в Еквадорі, Гватемалі, Гондурасі, Домініканській Республіці, Бразилії. Ліві сили прийшли до влади на Кубі, у Чилі та Нікарагуа.

2. Варіанти революційного процесу: кубинська революція, революція в Чилі.

Фідель Кастро

Боротьбу проти військово-політичної диктатури американського ставленика Фульхенсіо Батіста-і-Сальдівара на Кубі розпочали молоді революціонери на чолі з Ф. Кастро, які 26 липня 1953 р. організували напад на казарму Монкада в м. Сантьяго-де-Куба.

2 грудня 1956 р. невеликий озброєний загін, який прибув на шхуні «Гранма», під керівництвом Ф. Кастро висадився на узбережжі Куби в провінції Ор'енте. Озброєну боротьбу проти диктаторського режиму він продовжував до остаточної перемоги — **1 січня 1959 р.** Відтоді **Фідель Кастро** став прем'єр-міністром Республіки Куба. Як голова уряду він убачав своє завдання в зміцненні незалежності Куби від Сполучених Штатів. Однак, наразившись на опір США, націоналізував усю американську власність і зблизився із СРСР. Це сприяло швидкому перетворенню Ф. Кастро на справжнього комуніста, а Куби — на типову тоталітарну соціалістичну країну.

Сальвадор Альєнде

Збереглася традиційна залежність кубинської економіки від експорту цукру, але тепер не від США, а від СРСР і країн Східної Європи. СРСР став основним кредитором Куби. Проте це не вирішило економічні, соціальні та політичні проблеми. США, зі свого боку, під впливом кубинської революції змінили своє ставлення до країн Латинської Америки.

4 вересня 1970 р. на президентських виборах у Чилі, одній із найбільш розвинених тоді країн Латинської Америки, переміг кандидат від блоку лівих партій «Народна єдність» **Сальвадор Альєнде**, який негайно розпочав радикальні перетворення — націоналізацію

основних галузей промисловості та здійснення аграрної реформи, що не сподобалося Сполученим Штатам.

Під тиском уряду США міжнародні фінансові структури та приватні північноамериканські банки відмовили Чилі в кредитах на загальну суму 350 млн доларів. Від уряду «Народної єдності» зажадали негайно сплатити величезний зовнішній борг, залишений попередниками — 4 млрд 226 млн доларів, що призвело до швидкого вичерпання валютних резервів країни, зниження купівельної спроможності населення та дефіциту товарів іноземного виробництва. Тільки протягом 1972 р. вони подорожчали на 60 %.

З листа американського посла Е. Коррі

21 вересня 1970 р.

Жоден болт, жодна гайка не досягнуть берегів Чилі, якщо Альєнде прийде до влади. У цьому випадку ми зробимо все від нас залежне, аби довести Чилі та чилійців до злиднів і крайніх нестатків... Ви дуже помиляєтесь, сподіваючись уникнути жахливих злиднів у майбутньому. Усяка надія на це є для Чилі ілюзією.

• Прокоментуйте текст. Висловіть своє ставлення до його змісту.

Скориставшись ситуацією, що склалася, генерал Августо Піночет у 1973 р. вчинив державний переворот і встановив у країні диктаторський режим. Сальвадор Альєнде загинув під час захисту президентського палацу.

У Чилі запанував терор, жертвами якого стали десятки тисяч людей, у тому числі й іноземці. Майже 100 тис. потрапили до в'язниць. Мало не мільйон чилійців змушені були залишити батьківщину. Проте й за кордоном деяких із них діставали «довгі руки» чилійських спецслужб. В Аргентині був убитий попередник А. Піночета на посаді головнокомандувача сухопутних військ К. Пратс, у Сполучених Штатах — колишній міністр уряду «Народної єдності» О. Летельєр.

За часів диктатури А. Піночета чилійська економіка розвивалася дуже успішно завдяки скасуванню тарифних бар'єрів іноземним інвестиціям, використанню новітніх технологій. Проте відкритий ринковий варіант розвитку економіки та жорстка політична диктатура довго співіснувати не могли. У 1980 р. А. Піночет запровадив конституцію, яка відновила інститути демократії, однак вибори до конгресу та вибори президента відклалися до 1989 р. На виборах 1989 р. перемогу здобув лідер християнсько-демократичної партії **Памп'єно Ейльвін**. У березні 1990 р. А. Піночет передав йому владу й пішов у відставку. Пізніше його судили за злочини проти чилійського народу, проте серед населення було багато прихильників колишнього президента.

3. Установлення конституційного ладу в країнах Латинської Америки.

Протягом 1980–1990-х років авторитарні режими були повалені в 13 країнах Латинської Америки. Перехід від диктатури до демократії відбувався в більшості з них мирним шляхом. У Гренаді (1983) й Панамі (1989) мало місце воєнне втручання США. У Нікарагуа та Сальвадорі тривалий час точилася громадянська війна. У Нікарагуа в липні 1979 р. внаслідок партизанської війни виборів владу Фронт національного визволення імені Сандіно, що скинув найодіознішу в Латинській

Америці диктатуру Анастасіо Сомоси, який правив країною понад 30 років. Сандіністи розпочали в країні соціалістичні експерименти, проти яких виступили і колишні сомосівці, і демократичні організації. Тривала громадянська війна завершилася в 1990 р. проведенням вільних виборів. Президентом *Нікарагуа* була обрана **Віолетта Чаморро**, міністром оборони став лідер сандіністів Даніель Ортега.

На той час у Латинській Америці залишилася тільки одна країна з диктаторським режимом — Куба. Після розпаду СРСР комуністичний режим на острові Свободи перебуває в дуже складному становищі.

В останні роки ХХ ст. у більшості країн регіону відмовилися від системи протекціонізму; відбувся поворот до роздержавлення та приватизації засобів виробництва, до відкритості економіки, до демократії та ринку; країни регіону почали активно інтегруватись у світове господарство. В економіку залучаються американські, японські, німецькі, французькі, британські інвестиції. Іноземний капітал проникає в нові галузі: електротехніку, машинобудування, виробництво автомобілів тощо. У 1995 р. президент США Б. Клінтон на нараді лідерів Західної півкулі запропонував створити спільний ринок від Аляски до Вогняної Землі. Ці плани почали втілюватися в життя. На зустрічі керівників урядів країн Американського континенту у **квітні 2001 р.** було прийнято рішення про створення загальноамериканського спільного ринку.

4. Українці в країнах Латинської Америки.

Більшість українців, які проживають у Латинській Америці, зосереджена в Аргентині та Бразилії.

В Аргентині історія українського поселення розпочалася в 1897 р., коли сюди на постійне проживання прибула перша невелика група українських емігрантів. Українці прибували до Аргентини протягом 50 років. Українські громади проживають у 43 місцевостях майже в усіх провінціях країни. Із 250 тис. осіб українського походження майже 100 тис. є жителями столиці й провінції Буенос-Айрес, майже 55 тис. мешкають у провінції Чако та 10 тис. — у провінції Мендоса.

В Аргентині діють українські громадські організації — «Просвіта», «Відродження», «Український національний клуб», «Січ». У 1947 р. було скликано Перший конгрес українців в Аргентині, на якому створено Українську центральну репрезентацію (УЦР).

Аргентина однією з перших у світі та першою в Латинській Америці визнала незалежність України (5 грудня 1991 р.). Українська громада активно виступає за розвиток торговельно-економічного співробітництва між двома країнами. З цією метою на початку 1992 р. була створена Аргентинсько-українська торговельна палата.

У Бразилії мешкає понад 200 тис. етнічних українців. Більшість із них зосереджена в південному штаті Парана, що межує з аргентинською провінцією Місьйонес, де також живе багато українців. Там діють просвітницькі товариства, найбільшим з яких є Хліборобсько-просвітницька спілка в Парані. Наукову та видавничу діяльність здійснює Українсько-бразильський центр українознавства.

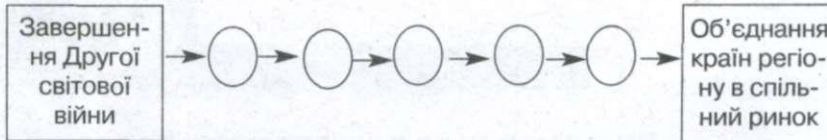

1. Назвіть основні тенденції розвитку економіки країн Латинської Америки в 1940–1960-х роках.
2. Яким чином перемогла революція на Кубі?
3. Які важливі зміни в житті народів Чилі та Нікарагуа відбулись у 1970–1980-х роках?

4. Охарактеризуйте перебудову економіки країн Латинської Америки в 1980–1990-х роках.
5. Охарактеризуйте суспільно-політичне життя українців в Аргентині та Бразилії.

**ВИКОНАЙТЕ
ЗАВДАННЯ**

Зробіть хронологічний ланцюжок подій у країнах Латинської Америки, поставивши в кружечки відповідні букви.

- А** прихід до влади в Чилі уряду Сальвадора Альєнде
Б повернення до влади в Бразилії Жетуліу Варгаса
В перемога революції на Кубі
Г передача влади Августо Піночетом законно обраному президенту
Д повалення диктатури клану Анастасіо Сомоси в Нікарагуа

**ОБГОВОРЕННЯ
У ГРУПІ**

1. Визначте роль США для країн Латинської Америки: «добраго дядечка Сема», жандарма, багатого й пихатого сусіди...
2. Чому, на ваш погляд, частим явищем у латиноамериканських країнах у 1960–1970-і роки були військові заколоти?
3. Чим, на вашу думку, країни Латинської Америки кардинально відрізняються від країн Азії та Африки?

**РОБОТА
З ДжЕРЕЛАМИ**

Практична робота
Прочитайте уривок.

3 книжки «Сто великих правителів ХХ століття»

Фідель Кастро підтримує рівень життя на острові Куба трохи вище нестерпного. Для того щоб не піднявся бунт невдоволених, йому потрібен іноземний капітал. Однак у царині прав людини на Кубі, усупереч обіцянкам Ф. Кастро, усе залишається, як і раніше. Утім, політичних в'язнів стає менше, але це аж ніяк не пов'язано з демократичними перетвореннями.

Кубинське керівництво використовує нові методи боротьби проти дисидентів. Нині їх не кидають до в'язниць, боячись зіпсувати репутацію кубинського керівника. Уряд позбавляє опозиціонерів робочих місць, як сталося, наприклад, із членами Асоціації захисників політичних прав. Декого висилають за кордон. Лише найактивніші потрапляють за ґрати. Так, президент АДЕПО та ідеологічний лідер Кубинської партії за права людини Луїс Піте Сантос був засуджений на 8 років ув'язнення за організацію мирної демонстрації на площі Революції в Гавані. Члени АДЕПО вмовляли його емігрувати, однак Л. Сантос, який є «революціонером із дитинства», заявив: «Якщо хтось і повинен залишити Кубу, то це Кастро, а не я».

- Як ви вважаєте, чи мають дисиденти перспективу прийти до влади на Кубі?

- **1 січня 1959 р.** — перемога революції на Кубі

**ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ
ДАТУ**